

dificil sau este tot mai complicat, datorită relației fiecăruia dintre noi cu istoria.

În fine, în viziunea lui Manent, întrebarea ne obligă să facem o distincție care șochează bunul simț, cea dintre „om” și „omul modern”:

„Ce vrem să spunem în realitate atunci când folosim astăzi cuvîntul *om*? De cine vorbim atunci când apărăm drepturile omului, sau atunci când ne ocupăm de științele omului? Nu numai că nu dispunem de nici un răspuns clar la această întrebare, dar nu știm nici în ce direcție și nici în ce fel să abordăm această analiză. Cu siguranță, Omul a devenit o obsesie pentru toți cei care scriu și vorbesc; într-adevăr, umanitatea de astăzi pare a nu mai fi decît o gură enormă care pronunță, cu emfază și la nesfîrșit, Numele Omului. Preocupată de rostirea acestui nume, încearcă ea oare să știe mai mult despre cel pe care îl celebrează? Cîtuși de puțin. Fără îndoială, unii doresc să descopere sub zgomotul universal și confuz o idee adevărată despre om. Dar cum își vor conduce oare demersul? Ei nu mai dispun de elementele de orientare pe care le ofereau vechile autorități. Bineînțeles, ei se bucură de faptul că regimul democratic îi lasă omului libertatea de a gîndi ceea ce vrea despre sine însuși și, cu siguranță, nu deplîng faptul că autoritatea religiei, care pretindea să reveleze destinul omului, este, în contextul actual, ca să spunem așa, extenuată. Dar ei văd că filozofia însăși, în expresiile sale cele mai puternice sau mai influente, a fost deturnată de la această problemă. Numele Omului domnește asupra umanității prezente cu o autoritate și cu o ubicuitate zdrobitoare, dar poate că niciodată, de la Homer înapoi, problema omului n-a fost atît de puțin explorată.

În fața acestei ignoranțe și a acestei urgențe, sînt posibile două tentații. E vorba, ca întotdeauna atunci cînd

spiritul nu știe cum să-și croiască un drum, de două impulsuri contrarii: de îndrăzneală și de frică. Ne-am rătăci de la bun început dacă, seduși de aparenta simplitate a problemei și încrezători în forțele noastre, ne-am porunci nouă înșine să îndrăznim să știm! Să punem așadar din nou și de la capăt, folosind toate cunoștințele disponibile astăzi, problema sensului acestui cuvânt, problema omului! Dar nu ne-am rătăci mai puțin dacă, intimidați de amploarea chestiunii și de proximitatea sa tulburătoare, ne-am ralia la onorabilul program de a relua și de a înțelege tot ceea ce a fost spus mai profund și mai decisiv despre acest subiect de-a lungul istoriei. Dorința de a aborda problema aici și acum ignoră în mod naiv istoria, cauzalitățile sale, genealogiile și profunzimea ei, condamnând răspunsul la arbitrariul prezentului și al cunoștințelor actuale; a te lăsa în seama istoriei înseamnă însă să amâni răspunsul la capătul unei cercetări interminabile și deci să refuzi, de fapt, să pui în mod sincer problema. Dacă atât recursul la istorie, cât și indiferența față de aceasta sînt în egală măsură fatale, atunci calea virtuții, cea aflată la egală distanță de aroganță și de timiditate, va fi foarte strictă și dificilă. Ea riscă să se piardă chiar de la primul pas, pentru că va trebui în mod necesar să se antreneze fie într-o cercetare istorică, fie în afara ei, de pildă, pe tărîmul științei.

Dacă acest prim pas ne este refuzat, este poate pentru că el se află deja în urma noastră; poate că am înaintat deja prea mult. Graba noastră, cea a tumultului care asurzește umanitatea prezentă, a fost un consilier prost. Există astăzi ceva artificial și abrupt în această întrebare atât de naturală: ce este omul? Într-adevăr, pentru noi, epitetul homeric modern se asociază astăzi în mod irezistibil cuvîntului *om*. Înainte îl suprimam, crezînd că vom ajunge astfel la esențial, nereușind însă niciodată. *Omul modern*, căci despre el e vorba, vîrf al istoriei și suveran recunos-

cut al ei, adevărat Rege al Regilor, dar și însoțitor familiar și intim al fiecăruia, este cel care, între noi și noi înșine, reprezintă primul mediator al cunoașterii de sine, al cunoașterii omului. Ar trebui așadar să ne întrebăm mai întâi: ce este omul *modern*?

Evoluția cercetării ne face însă vigilenți. Mai mult, sîntem deja suficient de alertați pentru a ne da seama că, din momentul în care ne întrebăm ce este omul *modern*, ne barăm accesul la întrebarea primă: ce este *omul*? Într-adevăr, cum am putea oare să punem întrebări despre ceea ce presupunem și în același timp lăsăm în urma noastră? De altfel, prima întrebare își pierde orice interes veritabil: căci, dacă în calitate de modern «omul» se determină și ne determină, atunci problema omului nu se mai pune sau nu ne mai interesează; ea nu mai are decît un interes «istoric». Dar cel puțin vom *ști* ce este omul modern! Nici acest lucru nu este însă sigur pentru că, neputînd pune problema omului, ne vom îndoi întotdeauna dacă omul modern este efectiv un om. Aici, bineînțeles, bunul simț se revoltă, sau poate doar zîmbește: eu știu foarte bine că sînt un om, spune el! Bunul simț știe întotdeauna foarte bine ceea ce știe, și deci, fără nici o îndoială, știe de asemenea ce este un om. Din nefericire, acest lucru nu l-a împiedicat să creadă, sau să se prefacă a crede, că un «om nou» se naștea în timp ce asupra unui sfert de umanitate domnea inumanitatea înseși. Cînd e vorba de spirit, nu e suficient să fii treaz pentru a te menține vigilent. În realitate, ne aflăm în fața a două întrebări care se condiționează și se anulează una pe cealaltă. Am putea chiar spune: este necesar și în același timp imposibil ca *a fi un om* și *a fi un om modern* să fie unul și același lucru.”

Perspectiva lui Manent e profund ironică. Ea are ambiția de a imita filozofia modernă, dar pentru a spune altceva decît această filozofie, cea care, în opinia sa, a trăit

de pe urma afirmării imposibilității de a confunda condiția umană și condiția modernă, într-o confruntare, mereu reluată, cu vechea filozofie:

„Filozofia modernă face o diferență radicală între om și omul modern și se organizează în jurul ei. Ceea ce o distinge de filozofia anterioară sau poate chiar de filozofie pur și simplu, al cărei orizont este «omul», e faptul că ea gîndește și vrea această diferență. Într-adevăr, în filozofia modernă, omul modern, adică omul ieșit din „minoratul” de care era responsabil, se definește prin conștiința de sine. În perspectiva pe care ea o inaugurează, între omul – vom spune oare omul pre-modern, sau omul tradițional, sau omul pur și simplu? – și omul modern, între absența și prezența conștiinței de sine, distanța sau diferența este atît de mare, încît folosirea riguroasă a acestui substantiv devine, ca să spunem așa, imposibilă. Omul ca specie vie și gînditoare, ca animal rațional, omul ca natură și substanță trebuie să cedeze locul unui alt gen de ființă. De altfel, această ultimă expresie convine într-o mult prea mică măsură: dacă «omul» se definea prin gen și specie, prin diferența specifică, cel despre care este vorba de acum înainte se definește într-un mod total diferit; dacă despre «om» se spunea de obicei că «este ceva», că «este altceva» sau, pur și simplu, că «este», despre omul modern nu se mai poate spune în mod riguros că «este», indiferent dacă acest verb e însoțit sau nu de un calificativ. Filozofia modernă a trebuit pînă la urmă să respingă toate aceste cuvinte și expresii pe care filozofia clasică le investise cu sens și în funcție de care se articula și se mai articulează limbajul natural. Ea a mers pînă la respingerea explicită chiar a cuvîntului *om*: concret, filozofia modernă vorbește despre *conștiința de sine*, sau despre *Spirit*, sau despre *voința de putere*, sau despre *pentru sine*, sau despre *Dasein*. Deși este tentant, nu e cazul să-i ridiculizăm pe

filozofii moderni atunci cînd inventează un vocabular nou sau îl reelaborează și reinterpretează pe cel vechi: aceasta este expresia unei necesități. Limbajul tradițional al ființei și substanței, al genului și speciei, este incapabil să exprime diferența; dimpotrivă, el desemnează și, ca să spunem așa, încorporează diferența și contrariul diferenței despre care e vorba: a fi modern."

Dar ce înseamnă *a fi modern*? Manent propune o definiție de lucru:

„De-a lungul secolelor trecute, totul a fost, pe rînd, calificat drept modern: agricultura, arta, credința, industria, societatea. Nu există nimic care să nu fie susceptibil de a primi adjectivul ce desemnează și, cel mai adesea, celebrează glorioasa diferență! Și totuși, ce pot avea în comun forma unui fotoliu, culesul mecanizat al viilor și libertatea moravurilor, toate acestea deopotrivă calificate drept *moderne*? Adjectivul și-a pierdut oare orice sens? Pentru a ne resemna cu această concluzie, ar trebui să ne reprimăm sentimentul obscur, dar puternic și irezistibil, care ne face să folosim adjectivul și să-l înțelegem ca desemnînd o parte necesară și chiar centrală a experienței noastre; știm sigur și în mod fundamental sau, mai degrabă, simțim instinctiv și, ca să spunem așa, în mod infailibil, ce înseamnă să fii modern.

Sentimentul sau conștiința de a fi modern: nu e nimeni printre noi, nici chiar cel mai «reacționar» sau cel mai ireconciliabil inamic al «lunii moderne», care să nu aibă această conștiință și care să nu resimtă acest sentiment ca pe o grație divină. Sentimentul acestei grații dulci-amare poate fi mai mult sau mai puțin dulce, mai mult sau mai puțin amar, însă el nu ne părăsește: fiind moderni, ne simțim superiori celor care ne-au precedat.

Aceasta nu înseamnă că ne considerăm oameni mai inteligenți, mai virtuoși sau, în general, mai capabili de-

cît ei; chiar le admirăm în mod sincer capacitățile și virtuțile. În fața Parthenonului, în fața catedralei din Chartres ne recunoaștem de bună voie inferioritatea. Dar, chiar cu acest sentiment de umilință, păstrăm conștiința și plăcerea secretă a superiorității noastre de Moderni. Ce știm noi, ce sîntem noi în plus față de un atenian sau față de omul din Chartres? Doar atît: sîntem moderni și o știm.

Sîntem moderni înseamnă sîntem «ființe istorice». Atenianul sau omul din Chartres pot să aibă mai multă «măreție» sau «forță creatoare», mai mult «simț al frumosului» sau «al mîntuirii»; lor le lipsește însă acest sentiment, această conștiință care ne este proprie, care ne constituie ca Moderni, sentimentul și conștiința de a fi ființe istorice, de a trăi în istorie, de a respira în atmosfera Istoriei. Cine a avut o dată acest sentiment – l-am avut, de fapt, cu toții – rămîne marcat de el și, oricît de modest ar fi, se simte puternic pentru totdeauna.

Conștiința «ființei istorice», sentimentul de a trăi în istorie ca în elementul propriu omului (să-i păstrăm aici acestuia vechiul nume) reprezintă aspectul esențial și poate chiar și cel mai ciudat al experienței moderne. Căci ce fel de experiență trăim atunci cînd resimțim acest sentiment? Și, mai întîi de toate, resimțindu-l, trăim cu adevărat o «experiență»? A fi modern, a trăi în istorie este oare, la drept vorbind, o «experiență»? Bineînțeles, această conștiință sau acest sentiment însoțesc și dau culoare fiecărui domeniu al experienței «obișnuite» sau «naturale»; dar oare oferă ele un conținut original de experiență și de viață, așa cum fac religia, dragostea, sociabilitatea sau, pur și simplu, sportul? În realitate, dacă trăim în istorie, dacă omul este o «ființă istorică», atunci trebuie să considerăm că experiența istoriei este cea mai profundă și mai hotărîtoare experiență. Convingerea filozofiei moderne este că, într-adevăr, lucrurile se petrec astfel.”²

Ca viziune despre om, ca răspuns la întrebarea „ce e omul?”, liberalismul este acea specie a filozofiei politice care afirmă conștiința de sine ca element definitoriu al umanității omului. Altfel spus, liberalismul este discursul despre omul modern sau, pentru a folosi adevăratul nume al acestuia, discursul despre individ.

Textele cuprinse în această secțiune fac parte din:

Pierre Manent, *La Cité de l'homme*

© Arthème Fayard, 1947

Principele (NICCOLO MACHIAVELLI – 1513)

Cel dintâi autor care are o „conștiință de sine modernă” sau care mărturisește sentimentul de a trăi „experiența modernă” evocată de Pierre Manent a fost, neîndoielnic, Machiavelli (1469-1527), așa cum ne-o arată dedicația *Principelui* său, unde „lunga experiență a lucrurilor moderne” (*lunga esperienza delle cose moderne*) e distinsă de „lectura neîntreruptă a celor antice”. Să remarcăm că această experiență modernă este așezată sub semnul unei „priviri democratice”, căci Machiavelli își concepe demersul în termenii următori:

„Nu aş voi să se judece drept prea mare încredere în sine faptul că un om de condiție joasă și umilă îndrăznește să trateze despre guvernarea principilor și să dea reguli cu privire la aceasta; căci așa precum cei care desenează peisaje se așază jos în câmpie spre a putea privi cu atenție înfățișarea munților și a înălțimilor, iar pentru a cunoaște văile se urcă sus pe culmi, tot astfel, pentru a cunoaște bine firea popoarelor, trebuie să fii tu însuți principe, după cum pentru a o cunoaște pe cea a principilor, trebuie să fii om din popor.”